

*Hledaj pravdy, slyš pravdu, uč se
pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž
pravdu,
braň pravdy až do smrti.*

Jan Hus

NAŠE OBROZENÍ A NAŠE REFORMACE

I
Obrodní úsilí je totožné s úsilím reformačním. Česká idea, idea náboženská

Naše národní obrození, o něž už sto let usilujeme vědoměji, hned ve svých počátcích bylo duchovním bojem proti tlaku protireformačnímu, bylo pokračováním úsilí a idejí reformních, za něž *Hus* podstoupil smrt mučednickou.

Obrozením podle románského slova *renaissance* rozumíme zahájení nové doby v témž smysle, v jakém dotčeného cizího slova dávno se užívá o nové době, která se ve vědě a umění postavila proti středověkému názoru světovému vypracovanému katolicismem. V oboru náboženském a církevním užívá se slova *reforma*, *reformace*. Všem těmto a podobným pojmům (*instauratio* např. u *Bacona*) rozumíme tak, že zanechání středověkého názoru na svět a odpovídající mu správy životní a společenské, zanechání víceméně důsledné a radikální, pokládáme za pokrok, vývoj a rozvoj ve smyslu slova *zdokonalení*, *napravení*, *opravení*. Tento pojem, jak i slovo, je nový, moderní.

Naše renesance, naše obrození (*znovuzrození*, *probuzení*, *vzkříšení* atd.) čelilo témuž středověkému názoru; a čelilo mu podruhé, protože historickým během náš prvý obrodní pokus reformační byl zadržán, staven soustavným úsilím protireformačním, protiobrodním. Docela přirozeně tedy naše obnovené obrozování připínalo se historicky na naši reformaci, je to po pokuse prvém pokus druhý.

Že naše obrození je pokus pokračovat v díle *Husově*, vidíme z těch našich hlavních buditelů a jejich úsilí: *Dobrovský*, *Kollár*, *Šafařík*, *Palacký*, *Havlíček*, *Aug. Smetana* pokračují na dráze nastoupené *Husem*.

Naši nejstarší buditelé byli *duchovními* (*Dobrovský*, *Kollár*), a všimněte si: svorně v témž duchu proti mrtvotě protireformační pracují pro národ duchovní

katolický a evangelický. Mezi prvými buditeli je četná řada kněží – všichni usilují o duchovní pokrok a svobodu proti tlaku protireformačnímu. Vyloženo již v České otázce, proč právě duchovní byli prvními buditeli.

Potomkové bratří, nástupců Husových i podle vyznání (*Kollár, Šafařík, Palacký*), vypracovali nám prvý národní program obrodní. Zejména *Palacký*, otec národa, prvý vyložil nám smysl naší historie a reformace, představil nám vrchol světových a úhelní ideu českých dějin: *náboženský ideál bratrský* – ideál ten prohlásil zároveň za ideál svůj a českého usilování národního, usilování obrodního.

Havlíček k tomuto, smím-li tak říci, obrodnímu evangeliu napsal epištoly (kutnohorské), *Smetana* zabíhá již v budoucí vývoj poreformační – od *Dobrovského* až k *Palackému*, *Havlíčkovi* a *Smetanovi* pořád je nepřetržitě, vědomější usilování navázat na duchovní dědictví otců reformátorů a pokračovat v duchu jejich.

Nejen osoby buditelů, jejich stav a vyznání zjevují je historicky jako pokračovatele reformátorů, nýbrž hlavně učení víže je a nás k těmto našim předkům: *ideál humanitní*, základní a stěžejná idea, vedoucí všecko úsilí buditelské a obrodní, je idea naší reformace: *humanita* je jen jiné slovo pro *bratrství* a na této myšlence zejména *Palacký* budoval náš *program národní*.

2

Národ Husův – ale obživení protireformačního a protiobrodního úsilí

Jsme národ Husův a rádi se tak zoveme – avšak jsme tím národem Husovým doopravdy a ve skutečnosti?

Nejsme. Ještě nejsme.

V našem národním usilování je veliký nedostatek vnitřního života, života duchovního; vědomí toho, že náš obrodní program má být pokračováním tradicí reformačních, je slabé. Jsou to zajisté podivné symptomy, že nad *Palackého* výklad české reformace téměř nic se v naší historické vědě nepokročilo, nemáme posud dějin našeho vývoje církevního, ani dějin protireformace, že nevydány ve vlasti Husově Husovy spisy, že vůbec cizina o životním díle Husově pracuje; jak se také vleče jednání o Husův pomník – – to všecko na národ Husův vrhá světlo podivné!

Naše posavadní větší strany obě, strana staročeská i mladočeská, docela zjevně a bezdůvodně odklonily se od kulturního programu *Palackého* a od programu obrodního a reformního. Stranu staročeskou přímo již vede protiobrodní klerikalismus a ve straně mladočeské sám *Sladkovský* tohoto programu českého se vzdal, přejav pravoslavní z úmyslů politických. Ti, kdo hlásají ideu tzv. *cyrilometodějskou*, pokračují na této dráze protiobrodní, nečeské.

Na jedné straně jednání a skutečný program docela jiný, na druhé straně nepravdivé horování podle slov programu jiného a docela opačného: dvojakost, rozdvojenost, neoprávdovost myšlení a konání: kde je tedy pravda? V tom, co skutečně děláme, nebo v tom, čeho se dovoláváme a čím před světem se honíme? Mají snad pravdu ti, kdo Husovo dílo vědomě zavrhnou? Jisto je, že *protireformační úsilí klerikální, úsilím obrodním stavené, v posledních letech velmi obživlo a právě v našich časech soustavně se organizuje*. Duchovenstvo katolické, jež v starší době obrodní bylo rozhodně pokrokové a v pojmání naší historie zajedno s *Dobrovským*, *Kollárem* a *Palackým*, duchovenstvo, jež také ctílo Husa, jak to ještě vidíme na *Třebízském*, duchovenstvo to již na nepatrné výjimky pokračuje teď stále zjevněji v duchu protireformačním. *Po obrození v duchu reformním* a proti němu organizuje se teď, již i politicky, *obrození ducha protireformního*.

Kdo jen zdaleka stopuje náš literární a duchovní život vůbec, musil to poznat; musil však poznat zároveň, že tomuto protireformnímu a protiobrodnímu úsilí zejména mladočestství, v principu svobodomyšlné, čelí jen mdle: co to znamená?

To je vážný problém časový, to je vážný problém národní. O něm chtěl bych dnes promluvit.* Nebudu hledat slov, abych vylíčil události, které se právě v dnešní den (byla také sobota) před tisíciletím staly v *Kostnici* – nebudu líčit hranice, na které za pravdu dokonal jeden z nejlepších synů národa... Žijeme v přítomnosti, žijme ji plně, a proto uvažujme, co *kostnická hranice* znamená nám dnes, neboť hranice ta není ještě rozmetána...

3

Liberalismus také dusí ideje obrodní. Francouzská revoluce a česká reformace: humanita česká, bratrská a humanismus liberální

Kostnickou hranicí živí a obživuje lhostejnost k posledním pravdám životním, lhostejnost k posledním cílům člověka.

Tíží nás indiferentismus.

Náš obrodní program zeslabuje *liberalismus*, buditelské úsilí o osvětu a vzdělání přestává namnoze na víceméně *eklektickém napodobování* rozmanitých evropských vzorů, není však vědomým, soustavným a organickým pokračováním v ideách obrodních a reformačních. Ideje ty máme na papíře – ve skutečnosti jimi se neřídíme.

Liberalismus je podstatou filozofický racionalismus popírající velmi často a jednostranně náboženský a etický smysl životní a kulturní, sociálně je filozofií aristokraticko-plutokratickou. Liberalismus ustavil se v 18. věku zejména ve

* Prosloveno na Husově večeru v Občanském klubu v Kolíně v sobotu dne 6. července 1895.

Francii a provedl velikou revoluci a revoluce menší, obzvláště také r. 1848; reakce nebyly s to zmoci ho: samy byly v jádru liberální, usilující pouze o návrat k starším politickým řádům z důvodů vnější prospěšnosti. Proto ve skutečnosti liberalismus sílily. Přijal se liberální a revoluční konstitucionalismus politický – jeho filozofický základ se tím přijal také nebo alespoň se trpěl. Tak se stal liberalismus běžnou filozofií našeho věku – zejména žurnalistika, sloužící liberálnímu konstitucionalismu, byla a je liberální. Liberalismus je veliká smlouva doby, udržet společnost jaks taks na porouchaných základech revolučních, tu i tam na její budově něco opravit, někdy snad dotknout se i toho onoho základního pilíře, ale pouze dotknout; jen žádnou důkladnou revizi a reformu – toť heslo všeho liberalismu.

Tento liberalismus je svým původem v nesouhlase se základní ideou našeho obrození, totiž s ideou humanitní, pokud tato u nás se prýštila z našeho bratrství. Naše bratrství bylo právě jiné nežli „bratrství“ francouzské revoluce. Naše bratrství založeno bylo na citu a ideji náboženské, bratrství revoluční bylo negací náboženského citu, mělo zřídlo v úsilí politickém. Dovedu ocenit dobré služby, které liberalismus pro člověčenstvo a pro národ náš vykonal, ale přece ho nepřijímám cele a zejména ho nepřijímám v té formě, v jaké vystupuje po r. 1848.

Většina lidí nebude se snad ohlížet po těchto domněle jemných rozdílech; avšak to nejsou pouze rozdíly pojmové, jsou to zároveň rozdíly životní a národní. Náš národní, český ideál humanitní není totožný s humanismem revolučním;* z nepoznání toho rozdílu prýští naše neschopnost *správně navázat na vlastní minulost a pokračovat v duchu opravdu českém.*

Humanitní ideál český má svůj historický i věčný základ v naší reformaci, nikoli ve francouzské revoluci; humanismus liberální není totožný s humanitou naší reformace. Kdo myslit a cítit chce *česky*, tohoto rozdílu musí si být vědom.

Jak jsem ukazoval v České otázce a jak to hned zde shrnu, vnikl do našeho národního programu obrodného tento cizí liberalismus a porušoval ideje obrodné, které naši buditelé čerpali z naší reformace; tím vznikl osudný rozpor v základních ideách našeho národního programu.

Liberalismus tento ihned neblaze působil mravně i sociálně. Na jedné straně budil a křísil se národ ideály reformačními, které přes všecko úsilí protireformační nebyly docela zapomenuty, zároveň však na straně druhé podávaly se mu, nepřipravenému, cizí ideje těm jeho ideám namnoze protivné. Tím udržovala se v národě, jenž tlaku protireformačnímu se poddal dosti neupřímně, po-

* Nedostává se tu dosti význačných slov pro tyto různé pojmy: humanita – humanismus – humanitarianismus – filantropismus atp. jsou názvy, kterých se již v 18. věku užívalo; Kollár užíval slova: humanita anebo jeho překladu (člověctví), nezbývá nám tedy nežli užívat ho také. Pro nás však slovo má vyložený smysl věčný a historický, a budeme tedy důsledně mluvit o *humanitě* a *humanitní ideji* nebo o *humanitismu*, ponechávající slovo *humanism* běžnému smyslu.

lovičatost a necharakternost. Liberalismus podporoval dílo násilné protireformace. Úpadek náš byl přece v první řadě a hlavně úpadek mravní, obrodit se musíme především mravně – a právě pro tento úkol liberalismus je neschopen. Tak jak politicky pokračoval v díle protireformačním, vnucuje nám násilně cizí jazyk, tak poškozoval nás vnitřně: spokojuje se filozofickou negací a mravním a sociálním přištipkářstvím.

Aby tyto rozdíly a ovšem základní pojmy našeho úsilí reformačního a obrodného náležitě vynikly, ve vší stručnosti si obsah jejich představme a srovnáme.

Do očí bije dnes neschopnost světoběhlého liberalismu uznat především ráz naší reformace *náboženský* a pochopovat tudíž všecku tu plnost, kterou náboženská reforma přímo a nepřímou obsahuje. Liberalismus pokládá právě otázku náboženskou za definitivně rozřešenu ve smysle svém, avšak mýlí se, negace není rozřešením. Nyní ovšem proti tomuto omylu liberální filozofie vzniká odpor i v kruzích ne právě hluboko myslících, a váha náboženského problému se opět uznává. Je možno, že i náš liberalismus těmito cizími vzory vrátí se k našemu českému problému tak eklekticky, jak se od něho eklekticky odvrátil, – úkolem českého člověka myslícího jest neztratit z mysli a srdce základního rázu naší české reformace, neztratit jejího *podkladu náboženského*, a tím také postihnout pravý základ našeho národního programu obrodného. Husova reforma právě proto, že byla náboženská, měla tak hluboký a veliký dosah a takový vliv; myšlenka Husova koneckonců proto zvítězila, třeba zpočátku všichni byli proti ní, všichni proti jednomu.

Protože reformace byla náboženská, nebyla ve svém rozvoji proti filozofii a vědě: náboženství a věda, pravé náboženství a pravá věda a filozofie se nevyklučují.

Reformace přece započala se *univerzitou* – alespoň univerzitou byla vedena. Hus sám z *Wycliffe* čerpal napřed přípravu *filozofickou*. S mistrem šel lid, mezi filozofii, vědou, vysokým učením, mezi „inteligencí“ a lidem rozdílů nebylo. Po Husovi obzvláště bratří, dbající reformy náboženské, usilovali zároveň o vzdělání: Komenský stal se přímo učitelem celého světa.

Jako Hus a Komenský tak i naši buditelé nás křísili vědomostmi a usilovali o vzdělání. Dobrovský zakládá slavistiku, a budí nás dokonce jazyky cizími, latinským a německým; Kollár v teorii zakládá svůj národní program na filozofii dějin, po Kollárovi a jako on všichni (Šafařík, Palacký, Havlíček) dovolávají se Herdera, Kanta, Bolzana, pozdější Hegela atd. – vzdělanost našim obrodičům jako reformátorům byla i cílem i hlavním prostředkem nápravním. Není pro-

buzení, není nápravy bez vzdělanosti a pokroku, není nápravy mravní bez ustavičné práce osvětové. Všecek pokrok vzdělanosti sloužit musí opravě mravů a života. Hus stál o obrození mravů a všeho života vůbec. Reformace měla cíl etický. Za tímto cílem Husovi následníci, bratři, směřovali, a tolikéž humanitní ideál obrodný měl vedle dosahu osvícenského svůj obsah a cíl mravní a náboženský.

Právě obrodný úsilí etické je význačným charakterem naší reformace. Naše reformace byla obrozováním správy a praxe životní. Hus byl především reformátorem, nikoli bohoslovem. A právem: konečný cíl člověka a smysl život je etický.

Tím není řečeno, že postrádala reformace směru teoretického: reformy mravů bez nových myšlenek není. Hus sám, třeba jako bohoslov, nevynikal jako jeho učitel Wycliffe, byl činný i vědecky, a po něm bratři vynikali jako učenci a vzdělanci – ovšem ani oni školu svou neoddělovali od života.

Reformace každého jednotlivce nebyla by bývala možná bez *svobody společenské, tedy církevní a politické*. Proto Hus postavil se proti *autoritě* církevní a papežské, která tehdy ještě, ačkoli již padala, byla všemocná. Svoboda svědomí, svoboda náboženství přirozeně a důsledně vedla k osvobození od příliš vnější a mechanické autority církevní. Reformace osob vedla k reformě společenského řádu – jen reforma osob vůbec je reformací. Proto *učení o církvi* Hus věnoval svůj spis nejobširnější a nejučenější. Hlavní jeho myšlenka je: církev jest obec vyvolených, tedy křesťanů ne dle jména, ale skutečných. Odsud logický důsledek, že jen pravý křesťan je pravým knězem a papežem – autorita církevní, hierarchie, podřízena takto autoritě vnitřní, mravnosti a zbožnosti. Tím Hus zároveň prakticky čelil rozháranosti a nejistotě své doby, v níž papež, dokonce papežů více zápolilo o nejvyšší autoritu církevní s hierarchií a koncilem.

Svoboda svědomí nebyla Husovi pojem negativní, nevzpíral se pouze autoritě, nýbrž úsilí jeho o svobodu mělo obsah živý, plný, pozitivní. Touto pozitivností vyznamenávali se také bratři, a ani naši buditelé nespokojovali se negací.

Jestliže Hus stál o to, aby se autorita církevní podřídila autoritě svědomí, tím samým též autoritě podřídil *autoritu státní, politickou*. To z tehdejšího poměru státu a církve vyplývalo samo sebou.

Tomu zdálo by se odporovat, že Hus, zejména také ve svých spisech českých, velmi často podřizuje kněze pánům, domlouvaje těmto stále a důtklivě, aby se všemožně opírali tehdejší kněžské nemravnosti. Avšak to není v odporu s jeho učením o církvi, naopak potvrzuje je. Jakmile totiž viditelná organizace církevní, ba sama hodnost kněžská, podřízena je autoritě svědomí, organizace politická vede všecku vnější správu společenskou. Této správě pak podřízeno je i kněžstvo a vnější jeho organizace, církev; církev pravá, církev neviditelná

vnější autoritě světské podřízena není a být nemůže, svědomí žádné vnější autoritě nepodléhá a podléhat nemůže.

Hus tímto svým učením o státě má již názor novější a modernější. Není to však názor pozdějšího osvíceného absolutismu, jež přijal nynější liberalismus; Hus vzpíraje se všemohoucnosti církve, neuznával ani všemohoucnosti státu. Jeho odpůrcové dobře to vycítovali, žalující na něho před koncilem, že jeho učení čelí monarchii – ve skutečnosti čelilo absolutismu.

Bratři ještě určitěji a docela uvědoměle stát podřizovali autoritě zbožného svědomí. Naši křisitelé celý náš národní program zakládali na stěžejné ideji humanitní, podřizující politický program všekulturnímu úsilí obrodnímu.

Husova reforma měla konečně přirozený důsledek *národnostní*. Tím, že osvobodil individuální svědomí, že uvolnil člověka od vnější autority církevní a státní, usiluje zároveň o vzdělání a mravnost, přirozený jazyk stal se tím osvětovým prostředkem, kterým v době starší byla latina.

V běžném nyní smysle Hus ovšem národní nebyl. „Více miluju dobrého Němce nežli špatného Čecha,“ napsal a právě tak říkal: „nepřátelé nejhorší jsou domácí nepřátelé“. Mínil tím nepřátele díla svého. Přesto, ba právě proto, že reformace neměla cíle národnostního, prospěla jazyku a národnímu uvědomění.* Jazyk prospívá, když lidé mohutně cítí a myslí, jazyk rozohňuje a šlechtí ten, kdo svým bratřím, kdo světu má co říci. A naši reformátoři měli pro svůj lid, měli pro svět zprávy nové a důležité. Proto bratři vzdělávající národ, vzdělávali také jazyk. Bible kralická je dílo skutečně národní, není pouhý překlad, který by poříditi mohl každý učený profesor, ale je to Písmo od Čechů procítěné, promyšlené, a proto je evangeliem českým.

Takto Husova reforma jeho následníků sama od sebe vedla k organizaci církve české, církve národní, bohoslužebný jazyk nemohl být nežli český. Tu nepůsobily žádné reminiscence slovanské církve cyrilometodějské, uměle konstruované od těch historiků a politiků, kteří nedovedou pochopit podstatu a národnostní vliv reformace náboženské: působilo živé přesvědčení mravní a náboženské, a to samo sebou učiněno jest živým slovem českým.

Komenský celou svou pedagogiku založil na tomto principu reformačním, žádaje, aby se ve školách napřed dávaly věci, pak teprve slova a aby se slova nedávala bez věcí, pojmů.

Nejinak naši buditelé filozofický důvod pro právo národnosti hledali v humanitě – „...vždy voláš-li Slavjan: nechť se ti ozve člověk!“ Slovo může býti

* Nemusím tedy Husa hájit proti těm domácím a cizím spisovatelům, kteří z národnostních předsudků našemu reformátoru vytýkají exodus německého žactva a profesorstva na univerzitě, jako by tím Hus byl zjevil svůj nacionalismus a jako by tím byl poškodil vědu a pokrok: ať prostě jmenují jednoho z těch odpůrců Husových, který by měl nějaký větší význam? Z Prahy odtáhli úzkoprsí a zkostnatělí scholasté, kteří velikosti nového ruchu reformního nepochopili.

učiněno tělem a bude přebývati mezi námi, jestliže je zároveň myšlenkou; pak slovo to ostříhati budeme v čistotě a ryzosti, jak učinil Hus, když po pánech právě tak žádal, aby se postavili proti znešvařování české řeči, jak po nich žádal, aby stávkou kněžskou pýchu a nemravnost.

I bylo tedy úsilí Husovo úsilím o mravní a náboženské obrození, bylo úsilím o člověka nového. K témuž cíli směřovalo a směřovati má i naše obrození, jsouc pokusem pokračovat v úsilí reformace; reformace byla obrozením, obrození býti má reformací: reformace byla naším pokusem o obrození prvním, novější úsilí obrodné je pokusem druhým.

Stěžejnou a výslední ideou reformace bylo důsledně: *bratrství*. Má-li vývoj náboženský, mravní a filozofický nezůstat planým, běží-li lidem o reformaci skutečně, pak koneckonců musí Kristovo „Miluj bližního svého jako sebe samého“, státi se *sociálním* skutkem. A tím skutkem může býti pouze obnovení našeho bratrství – všecko ostatní je vyhýbání, výmluva a zastírání panovačnosti duchovní a světské. To pocítovali naši buditelé, zejména Palacký, když všecko své úsilí obrodné zakládali na *humanitě*.

5

Vznik české protireformace

Jestliže úsilí reformační bylo tak oprávněno a jestliže ideje jeho sloužily nám při našem národním obrození v době nové – odkud odpor proti naší reformě, odkud úsilí protireformační? A odkud v době nové odpor proti našim buditelům a ideám obrodním?

Reformační úsilí přirozeně vyvolalo hnutí protireformační. Nové myšlenky, myšlenky sebe správnější a oprávněnější překonat musejí myšlenky staré a zastaralé – myslit a napravovat znamená bojovat pro pravdu, znamená překonat překážky, které se pravdě stavějí v cestu.

Bojovat pro pravdu znamená pro pravdu pracovat, pracovat duchem, pracovat pravdou. Protože však proti sobě nestojí pravda a nepravda, ale lidé pravdy hledající, často a často pravdy neslyšíme, neučíme se jí a nemilujeme, ale potlačujeme toho, kdo pravdu drží. I to se stává, že v nedočkavosti a netrpělivosti pravdě dopomoci chceme nepravdou, neučíme pravdě, ale ve jménu pravdy činíme násilí.

Tak stalo se též u nás.

Odpůrcové Husovi užili násilí, násilí jejich zplodilo násilí vyznavačů Husových. Nebylo by spravedlivé toho neuznávat, nebylo by prospěšné toho nepoznat.

A právě tak v době nynějšího obrození lze očekávat mezi námi antagonismus z týchž příčin.

6

Protireformační násilí. Upadnutí reformace v revoluci. Protireformace také českou. Palackého idea státu rakouského čelí protireformaci

Odpůrcové naší reformace, hájící protireformace, rádi ukazují na rozbroje a stranictví, ve které prý národ po smrti Husově upadl, ukazují na úpadek vlasti až v nesamostatnost, dokazují, že poklesli jsme takto pro své úsilí reformační. Naproti tomu protireformace velebí se jako národní záchrana a uniknutí z velikého poblouzení. Tak líčí se nám historie od nynějších Balbínů a – netoliko spisovatelé klerikální prohlašují reformaci za lež a blud, nýbrž i historikové světští přilepují tuto reakční nepravdu na životní dílo Palackého. Na sněmě českém mohl si potomek protireformační šlechty dokonce dovolit hrubé slovo o bandě lupičů a žhářů – a ze strany, kterou založil Palacký, nevzmohl se nikdo ani k odpovědi. Tak pokleslo obrodné vědomí ve straně Palackým založené!

Tyto výtky činěné naší reformaci jsou neoprávněny, spočívají na historických nepravdách; avšak, jak už naznačeno, historická a věcná spravedlnost vyžaduje připustit, že reformace byla do značné míry nedokonalá.

Pokud se Husa samého týká, jinak, než jednal, jednat nemohl a nesměl. Právem dovolává se Řehoře a Augustina, hlásaje: „Od pravdy vzniká-li pohoršení, jistěji jest přestoupiti, aby vzniklo pohoršení, než pravdu opustiti.“ Hus důsledně odmítl nabídky uspokojiti své odpůrce dovednou formulací svých názorů a rezervací nevyslovenou. V tom není zlo, že se pro pravdu rozestupujeme na různé tábory, ale je v tom, že tábory si osobují samospasitelnost pravdy absolutní a že ve jménu té pravdy sahají k meči, usilujíce o jednotu mechanickou namísto jednoty v duchu a pravdě.

Národ český po příkladě Husově tím zahájil dobu novou, že se opřel této jednotě vnější, usiluje o nápravu mravů a očistu učení. Příklad a smrt Husova mocně vzrušily city, národ vzplanul hněvem spravedlivým; nebyl však (to připouštíme) pro důslednou a pronikavou reformu dosti připraven, a tak se stalo, že hned z samého počátku náboženská reformace ustupovala politickým bojům národnostním a sociálním. Národ nebyl na těžké dílo reformní náležitě připraven a odhodlán. Je to právě náš osud, že jako národ první bránili jsme svobody náboženského svědomí; proto jsme ve mnohém kolísali a byli nehotovi. Neurčitost strany pod obojí a její ustavičné jednání s Římem nedá se omluvit, smutné bylo to rozčilování pro věci vedlejší a boje tak urputné a přece malicherné, boje a zápasu bez cíle a větší příčiny. Nemastné neslané kompaktáty a koalice basilejská navždy nám mohou být výstrahou. Je to smutný fakt, že v četných následnících Husových pochopení pro reformu pronikavější záhy se ztrácelo.

Avšak to všecko nijak neomlouvá násilí, jehož se odpůrcové Husovi dopustili a stále dopouštěli.

Na Husovi odpůrcové jeho úsilí reformního dopouštěli se hned z samého počátku násilí, násilí netoliko tělesného, ale i duchovního. Podivný byl už ten koncil kostnický; papež, jenž prý kdysi byl námořním loupežníkem a jenž neměl obrany proti veřejnému obvinění z četných zlých skutků, předsedat měl soudu nad Husem, jehož bezúhonný život uznávali již tehdy i někteří jeho odpůrcové, jako např. sám budoucí papež Eneáš Sylvius, a jej uznávají posud loajální odpůrcové katoličtí. Jen úskočným násilím zmocnili se v Kostnici Husovy osoby, roztrušující lživé zprávy, že z města chtěl prchnout, papež nedostal svému slovu a nedostal mu král Zikmund – již ten švec Ondřej právem ho káral z věrolomnosti.

Koncil hlavně dopustil se na Husovi násilí duchovního. Nejenže Husovi podkládal tak zpozdilé učení, jak např. že se vydával za čtvrtou božskou osobu, koncil dopustil se na Husovi nejkřiklavějšího duchovního násilí tím, že mu přisoval právě to učení, pro které podle tehdejších nekřesťanských mravů od církve a státu mohl být nejcitelněji kaceřován. Koncil totiž odsoudil Husa hlavně pro popírání transsubstanciace; avšak učení toho Hus nedržel, jak uznávají dnes i pravověrní bohoslové katoličtí – odpadá tedy nejhlavnější důvod pro „kacířství“. Nelze se tudíž divit, jestliže se mírný a nestranný Lechler rozhodl k výroku, že se kostnický koncil na Husovi dopustil justiční vraždy – soudcové k výsledku skutečně přinesli hotový návrh ortelu.

Hrubým násilím duchovním i tělesným byla pozdější křižácká tažení proti Čechům, násilná byla protireformace, končící konfiskacemi statků a přesvědčení; z téhož duchovního znásilňování vysvětluje se úžasně nekritické svatořečení Jana Nepomuckého aj. skutky podobné. Avšak chceme připustit, že protireformace proti reformaci nestavěla všude a vždy pouze násilí, ale že proti ideji nové stavěla ideu svou, ideu autority a své tradiční učení; konečně musíme podle spravedlnosti doznat že církev vedoucí protireformaci, ve mnohém se opravila, provádějíc alespoň částečně tu reformu hlavy a údů, o kterou usiloval Hus. Církev Husa sice zatratila a odsoudila, ale jeho smrt působila očistně i na ni. Protireformace nepočala se teprve v době po Bílé hoře, nýbrž mnohem dříve; katolíci v Čechách pracovali úsilně, promyšleně a mnozí jistě v čistém úmyslu: tím také dá se vysvětlit, že tak záhy po událostech bělohorských Pražané a neméně obyvatelstvo měst jiných valně bylo pokatoličtěno. To se pouhým působením těch Lichtensteinů, Madarasů a Koňasů vysvětlit nedá, ale dokazuje to, že strany reformní, zejména strana pod obojí, mravně i politicky byly již dávno poklesly.

Protireformace byla (budiž to ještě výslovněji pověděno) taktéž dílo české, byla ovšem zároveň dílo katolického světa celého, a zejména Rakousko v něm

vidělo své historické poslání. Odsud mezi ideou českou a rakouskou je značná protiva; není absolutní, protože právě i Čechové sami o své újmě stáli proti reformaci a Husovi. Hus sám na domácí své odpůrce nejživěji žaloval. Tato rakouská idea není idea německá; Německo stalo se proti Rakousku politickým orgánem pozdější reformace, Rakousku šlo napřed o protireformaci a jen nepřímo germanizovalo, teprve později na místo protireformační politiky dostoupla liberální politika germanizační.

Palacký svou ideou federačního Rakouska vědomě čelil centralisačnímu úsilí netoliko germanizačnímu, ale i protireformačnímu; federace Rakouska znamenala mu upravit všechny národy a země rakouské na ideálu humanitním, naše národní idea humanitní netoliko nám, ale i národům ostatním může a musí být pevným základem. My Čechové nemůžeme se vzdát své podstaty národní, nemůžeme nežít smyslem své historie, proto přirozeně i v politice mezinárodní a zahraniční stavět musíme na ideji své. Že Čech protireformačnímu Rakousku přiřknul ideu svou a novou, je přirozené – protireformace reformací musí být překonána, jen v naší české ideji mnohonárodní Rakousko má pro dobu novou smysl a své právo existenční.

Bílá hora byla jen zpečetěním úpadku dřívějšího a starého, protireformační Vídeň za obětí tří set žoldáků zmocnila se celých Čech, a tím bezmála celého světa. Na Bílé hoře doražen byl náš úpadek mravní, následující hromadná protireformace byla trest za zpronevěru na díle reformačním.

Nepadli jsme pro své ideály reformní, ale padli jsme proto, že jsme se jich nedrželi a jich se vzdávali.

7

Sněm roku 1487 a bratří

Nejvíce zpronevěřili jsme se reformaci, že jsme následovali násilnického příkladu svých odpůrců; že se naši předkové bránili, je správné, ale dopouštěli se o své újmě násilí proti odpůrcům svým, také chtěli reformaci provést násilím.

Jak velice jsme se zpronevěřili zásadám reformace, jejíž cíl bylo bratrství, toho veliký a smutný důkaz jsou ty mnohé boje reformních stran a konečná poroba selského lidu: Čechové, jejichž mučedník před několika desítkami zemřel pro svobodu, porobili svůj lid – páni pod obojí proti lidu svorně stáli po boku pánům pod jednou netoliko u Lipan, ale i na těch různých sněmích, zejména roku 1487.

Palacký o tomto skutku poznamenal, že jím způsoben byl úpadek další, neboť lid neúčastnil se již práce národní: nemohl.* Vskutku na Bílé hoře poraženi byli

* Palacký, Radhost III, str. 155.

čeští pánové, tato revoluce byla skutkem šlechty – lid trpět musil za mravní a politickou rozervanost svých utlačovatelů.

Avšak když u Lipan padlo násilí násilím a reformace sama v sobě byla na život rozpolcena, *Chelčický* jal se již hlásat své nové učení, na němž vyrůstalo bratrství. A když zlopověstní sněmové znova chystali se i formálně dotvrdit zradu reformy a křesťanství, bratr *Lukáš* stával se organizátorem toho bratrství, jež ve tmě násilí protireformačního stalo se nám vůdčí hvězdou a zůstalo jí i ve svém vyhnanství, o něž opět i strana hlásící se k Husovi má svou zásluhu.

NAŠE OBROZENÍ A NAŠE REFORMACE

II

8

Reformační snažení obrodní. Obrození pokračováním v reformačním úsilí. Podrobnější toho svědectví ze spisů Dobrovského, Kollára, Palackého, Havlíčka, Smetany

Minuli jsme se s cílem v reformaci, porušivše její ideje a snahy; právě tak a z týchž příčin porušujeme tyto ideje a snahy v usilování nynějším – nepokračujeme dosti pravými ideami a duchem obrodním. Uvědomme si přece ve vší plnosti, co základní idea obrodní, idea humanitní znamená, a doznáme, že naše konání a usilování nenese se tím duchem obrodním, reformačním.

Naši první buditelé přirozeným historickým vývojem vedeni byli k reformačním ideám; už příští jejich následníci navazovali na reformaci vědoměji. Ukázal jsem na jednotlivosti v České otázce a v Krizi, zde dotkl jsem se toho již úvodem; avšak nebude škodit shrnout věc a dotvrdit třeba jen stručně.

Dobrovského všecko úsilí neslo se k osvobození a zesílení myšlení a odsud jeho přímý i nepřímý boj proti reformním potlačovatelům. A právě z této stránky *Dobrovského* činnost je nám přímo příkladná.

Sám jsa knězem a nastávajícím členem řádu, jenž protireformaci u nás duchovně vedl, nejhorlivěji se postavil proti tradicím protireformace. Ačkoli byl knězem, nezabýval se studii teologickými, leda potud, pokud toho potřeboval pro zakládanou slavistiku a zejména pro otázky starého jazyka a literatury bohoslužebné. Zato však ustavičně a důsledně potíral protireformační zaslepenost a duchovní panovačnost ve všech svých literárních pracích; v té příčině charakterizuje ho, jak jsem už vzpomněl, hned prvá jeho větší práce o evangeliiu tzv. *Markově*, jíž se postavil proti pověře; charakterizuje ho dále jeho účastenství ve vydání starého latinského spisu, v němž voják a klerik rozmlouvají